

*Подшивайлов Ф. М., студент Інституту психології та соціальної педагогіки
Київського університету імені Бориса Грінченка*

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ СТУДЕНТІВ, СХИЛЬНИХ ДО ПРОПУСКІВ ЗАНЯТЬ

Стаття присвячена розгляду психолого-педагогічної проблеми невідвідування навчальних занять студентами. Акцент зроблено на визначальному впливі мотивації на успішність у навчанні. Наводяться результати дослідження вибірки студентів, схильних до пропусків занять, зокрема результати дослідження мотивації досягнення успіху, рівня організованості, структури емоційної сфери.

Ключові слова: мотивація, мотиваційна сфера, емоційна спрямованість.

Актуальність проблеми. Наявність диплома про вищу освіту в сучасному суспільстві конкурентних відносин є необхідною умовою працевлаштування на високооплачувану роботу, тому сьогодні спостерігається зростання кількості студентів вищих навчальних закладів. Але, як відомо, збільшення кількості нерідко супроводжується зменшенням якості — сучасні студенти, незважаючи на розвиток науки, еволюцію джерел інформації та засобів навчання, демонструють дещо нижчий рівень знань, умінь та навичок порівняно із студентами 80-х років ХХ ст.

Основна причина такого явища, на нашу думку, полягає у самих студентах, зокрема у низькій мотивації до навчання. Яскравим проявом низької мотивації студентів є систематичні пропуски занять. Проблема пропусків занять студентами на сьогодні є настільки гострою, що Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України зробило спробу радикально її розв'язати шляхом запровадження оплати за відпрацювання пропущених занять. Це викликало хвилю масових протестів студентства, під тиском яких Міністерство змушене було скасувати своє рішення.

У сучасних реаліях організації навчального процесу у вищій школі студент, що пропустив заняття, вже не має змоги отримати позитивну оцінку. Деяке послаблення запобіжних заходів щодо тих, хто пропускає заняття, призвело до ситуації, за якої зменшилася загроза відрахування, а оскільки на позитивну оцінку такі студенти вже не розраховують, то на перший план виходить прагматичний мотив — отримати диплом. Це не стимулює розвиток пізнавальної мотивації студентів до навчання, а, швидше, призводить до імітації навчання.

Психологія мотивації студентів висвітлена у сучасній психологічній літературі [1; 3], за мотивацією визнається вирішальний вплив

на ефективність навчання. Фактор мотивації виявляється сильнішим, ніж фактор інтелекту – навчальні успіхи за рівнем інтелекту можна прогнозувати у 56 % дівчат і лише у 35 % юнаків [1, 268]. Висока позитивна мотивація може відігравати роль компенсаторного фактора за умови недостатньо високого рівня розвитку спеціальних здібностей або прогалин у необхідних знаннях, уміннях і навичках студента; у зворотному напрямку такої компенсаторної залежності не спостерігається. Тому рекомендується дотримуватись принципу мотиваційного забезпечення навчального процесу, систематично діагностувати діючі мотиви навчання студентів [3, 161–168]. Втім мотиваційна сфера студентів, зокрема тих, які схильні до систематичних пропусків занять, ще не достатньо досліджена, особливо якщо взяти до уваги той факт, що на сучасному етапі розвитку суспільства швидко змінюються психологічні особливості та характеристики, психодіагностичні норми; тобто зібрана інформація швидко застаріває.

Метою статті є опис результатів дослідження особливостей мотиваційної сфери студентів, що пропускають заняття. **Завданнями** статті є: 1) виокремити характерні риси мотиваційної сфери студентів, схильних до пропусків занять; 2) запропонувати психологічні рекомендації викладачам чи кураторам студентських груп щодо попередження пропусків занять студентами та розвитку їхньої пізнавальної мотивації.

Для дослідження психологічних особливостей мотиваційної сфери студентів, схильних до систематичних пропусків занять, було використано такі методи: аналіз документів, спостереження, експертні висновки, психодіагностичне дослідження, анкетне опитування, математико-статистичні методи обробки даних (кореляційний аналіз). За допомогою аналізу документів (журналів відвідування аудиторних занять) було дібрано вибірку студентів, які з неповажних причин пропустили понад 35 % аудиторних занять (за 2009–2010 рр.). Вибірку склали 39 студентів III та IV курсів. Склад вибірки: 23 студенти III курсу, серед них 9 осіб чоловічої статі та 14 – жіночої; студентів IV курсу – 16, серед них 4 особи чоловічої статі, 12 – жіночої. Вибірка складає 40 % від загальної кількості студентів III та IV курсу.

Спостереження за студентами, схильними до пропусків занять, відбувалося під час індивідуальних занять студентів із викладачами, а також тих аудиторних занять, які студенти зрідка відвідували. У процесі спостереження фіксувалися та аналізувалися: ступінь підготовки студентів до семінарів та індивідуальних занять, характер відповідей, повнота висвітлення теми, загальний інтелектуальний рівень (за допомогою експертних висновків викладачів). Також було проаналізовано повноту нотування лекцій.

Експертами виступили сім викладачів ВНЗ, які тривалий час працювали зі студентами досліджуваної вибірки, та методист навчального відділу.

За допомогою спостереження та експертних висновків було виявлено такі особливості навчальної діяльності студентів, схильних до пропусків занять:

- частина студентів, маючи порівняно високий рівень інтелекту, все одно схильна до пропусків;
- студенти, схильні до пропусків, як правило, погано нотують лекції (занотовано зазвичай лише перші лекції, а інші, навіть ті, на яких студент був присутній, не нотуються);
- дисципліна таких студентів під час занять здебільшого знаходиться на низькому рівні (виявляють неухважність до теми заняття, розмовляють з іншими студентами, слухають музику, іноді навіть розмовляють по мобільному телефону);
- до семінарів студенти досліджуваної вибірки не завжди готові, письмові роботи вони майже завжди здають невчасно;
- незважаючи на рівень інтелекту, відповіді студентів, що пропустили заняття, є поверховими, не деталізованими, не містять специфічних термінів.

Психодіагностичне дослідження включало в себе 10 методик, але найпоказовішими виявились три, а саме:

1. Тест «Ваша організованість» (за Є. І. Комаровим) [4, 75–79].
2. Методика вивчення мотивації досягнення цілі та успіху (за Т. Елерсом) [4, 89–91].
3. Методика на визначення структури емоційної спрямованості (за В. А. Семиченко) [5, 32–34].

Тест «Ваша організованість» дає можливість визначити рівень організованості досліджуваних (градація рівнів — високий, середній, низький). Високий рівень організованості не виявлено в жодного студента, схильного до пропусків занять, середній рівень — у 5,1 %, низький рівень — у 94,9 % досліджуваних. Опитані експерти зазначили, що така тенденція відповідає дійсності, тому що студенти, які пропускають заняття, апріорі є неорганізованими, тобто не мають системи самоорганізації, не вміють розподіляти час і, таким чином, не встигають у всіх сферах діяльності.

Методика вивчення мотивації досягнення цілі та успіху (за Т. Елерсом) застосовується для визначення ступеня орієнтації людини у процесі діяльності на досягнення успіху (умовно кажучи, це позитивна мотивація, на відміну від мотивації уникнення невдач, де зазвичай спрацьовує негативна мотивація). 10,3 % досліджуваних

мають низький рівень мотивації досягнення успіху, 53,8 % — середній, 33,3 % — достатньо високий, 2,6 % — дуже високий рівень. Тобто загалом представники вибірки більш-менш налаштовані на досягнення успіху. Мотивація досягнення виявляється в прагненні суб'єкта докладати зусилля і домагатися, можливо, кращих результатів у тій сфері, яку він вважає важливою (значимою), тому студенти із досліджуваної вибірки, що не досягли успіху в навчанні — а це приблизно три чверті, — або не вважають навчання важливою діяльністю, або перебувають у стані невдоволеності собою, розчарування, а іноді навіть фрустрації.

Методика на визначення структури емоційної спрямованості (за В. А. Семиченко) дає можливість виявити ранг певного типу емоцій у емоційній структурі особистості досліджуваного, яка тісно пов'язана з мотиваційною сферою. Студентам, які взяли участь у дослідженні, було надано 10 різних текстів, в яких описано певне приємне переживання, досліджуваним пропонувалося проранжувати ці тексти — на перше місце поставити найбільш приємне, на останнє — найменш приємне. Кожному текстові відповідає певний тип емоцій (романтичні, акізитивні, праксичні, глоричні, гедоністичні, альтруїстичні, гностичні, пугнічні, комунікативні, естетичні).

Емоційна спрямованість досліджуваних така:

- понад половина досліджуваних (53,8 %) на перший план (перші три ранги) ставили комунікативні емоції, що свідчить про переважання спрямованості на спілкування у цих студентів;
- дещо менша кількість досліджуваних (43,6 %) на перші місця ставили гедоністичні емоції. Це означає, що отримання задоволення від комфорту відіграє не останню роль у емоційній спрямованості студентів, схильних пропускати заняття;
- така ж кількість студентів (43,6 %) у перших трьох рангах своєї структури емоційної сфери вказали праксичні емоції — це отримання задоволення від самого процесу діяльності, почуття захопленості працею.

Інші емоції розподіляються у досліджуваних таким чином: глоричним (пов'язаним із славою) емоціям надають перевагу 33,3 % представників вибірки, акізитивним (пов'язаним із накопиченням, колекціонуванням) — 28,2 %, альтруїстичним — 28,2 %, романтичним та естетичним — по 17,9 %. Характерно, що студенти, схильні до пропусків занять, не цінують гностичні емоції — задоволення від пізнання нового. Лише 17,9 % з них надали цьому типу емоцій високий ранг. Найменше (10,3 %) досліджуваних віддають перевагу пугнічним емоціям (задоволення від боротьби, змагання). Це свідчить про нелюбов та не-

бажання студентів, що систематично пропускають заняття, «змагатися» зі своїми однокурсниками у сфері професійно-навчальної діяльності. Рейтингова ж система оцінювання знань спрямована на спонукання студентів до конкуренції між собою: хто не встиг відповісти на семінарі, той не отримає балів, і, відповідно, його підсумкова оцінка буде нижчою. Нелюбов до жорсткої конкуренції, можливо, і є одним із чинників, що зменшує привабливість відвідування занять. Окрім того, близько половини досліджуваних надають перевагу гедоністичним емоціям, а тому таким студентам властиве уникання ситуацій, де їм некомфортно.

Застосування методу кореляційного аналізу емпіричних даних виявило наявність статистично значимої кореляції ($r = 0,45$) між рівнем організованості та рівнем мотивації досягнення успіху в досліджуваних. Це означає, що чим вищий рівень організованості, тим вищий рівень мотивації досягнення успіху. Слід нагадати, що кореляція вказує лише на те, що певні множини значень пов'язані, а інформацію про причинно-наслідкові зв'язки вона не дає. Тобто можна одночасно стверджувати, що чим менше організованості, тим менша мотивація досягнення успіху, і, що чим вищою є мотивація досягнення успіху, тим вищою є організованість. Коефіцієнт кореляції (r) в межах від 0,2 до 0,6 має практичну і теоретичну цінність, є корисним для формулювання гіпотез, але дійсно важливим вважається, коли $r > 0,6$ [2, 78–79]. Тож виявлена нами тенденція має місце, але ще не претендує на статус закономірності.

З метою одержання більш повної картини мотиваційної сфери студентів нами додатково було розроблено опитувальник, який містив 12 запитань, з допомогою якого було виявлено:

1. Частина студентів досліджуваної вибірки (18,0 %) продемонстрували нездатність реально оцінити масштаби своїх пропусків занять (зазначили, що вони пропустили менше 35 % аудиторних занять).

2. Відповідаючи на запитання: «Як Ви оцінюєте свої навчальні досягнення?», оцінкою «А» жоден із досліджуваних не оцінює свої навчальні досягнення, оцінкою «В» – 10,2 %, «С» – 41,0 %, «D» – 38,6 %, «Е» – 10,2 % вибірки. Оцінкою «Fх» та «F» жоден студент не оцінив свої навчальні досягнення. Реально одержані ними оцінки з навчальних дисциплін (переважно «Е» та «Fх») свідчать про завищену самооцінку знань.

3. Відповідаючи на запитання: «Якщо у Вас є якась невідкладна справа, яка співпадає із заняттями в університеті, то Ви оберете: а) заняття в університеті, б) невідкладну справу», усі 100 % опитаних замість занять в університеті обрали б якісь інші невідкладні справи. Але, як з'ясувалося, під час зворотного зв'язку з досліджуваними, вони уявляли

собі настільки невідкладні справи, що заради них готові були пропустити навіть іспит.

4. Факторний аналіз причин пропусків занять, названих студентами, виявив такий розподіл: на першому місці — хвороба, на 2-му — робота, на 3-му — необхідність допомогти близьким людям, на 4-му — домашні справи, на 5-му — бажання поспілкуватись із друзями, на 6-му — потреба підготуватись до інших занять, на 7-му — бажання відпочити.

5. Близько половини опитаних (51,3 %) надають перевагу письмовій формі поточного та підсумкового контролю, 48,7 % — усній формі. Спостереження свідчить, що більшість досліджуваних студентів схильні до різних форм списування і мають недостатньо високий рівень здатності до усного викладення навчального матеріалу.

6. Скласти залік або іспит із навчальної дисципліни студентам, що пропускають заняття, вдається такими шляхами: «вмовляють» викладача 2,6 % опитаних, 5,1 % просять допомоги у інших студентів, 10,2 % конспектують інформацію з навчальної літератури, а потім здають ці матеріали викладачеві, 20,5 % самостійно та ретельно опрацьовують матеріал і складають залік чи іспит усно, а 61,5 % опитаних просто роздруковують знайдену в Інтернеті інформацію і здають викладачеві.

7. Майже половина опитаних студентів (43,6 %) не змогли правильно назвати види навчальних занять, плутаючи їх із формами чи методами навчання.

8. Основним видом діяльності опитаних студентів є: робота (для 25,6 % опитаних), навчання (25,6 %), сімейні справи (18,0 %), саморозвиток (12,8 %), спілкування (7,7 %), відпочинок (2,6 %). Нічого не вказали 7,7 % опитаних.

9. Навчання, розвиток, вдосконалення інтелектуальних та професійних здібностей є метою навчання в університеті для 66,7 % опитаних студентів. Для 33,3 % досліджуваних основна мета навчання — просто отримати диплом.

10. Після закінчення університету 30,8 % студентів, що систематично пропускають заняття, планують працювати за фахом; 12,8 % хочуть продовжити навчання; 7,7 % бачать своє майбутнє у занятті бізнесом; 5,1 % мріють присвятити себе створенню власної сім'ї; 25,6 % хочуть працювати, але ще не знають де; 18 % досліджуваних взагалі ще не визначились у планах на майбутнє.

11. Вивільнений за рахунок пропусків занять час студенти зазвичай витрачають на: роботу (35,9 % опитаних), сімейні справи (23 %), спілкування з друзями (20,5 %), підготовку до інших предметів (7,7 %), хобі

(5,1 %), на відпочинок, лікування або заняття в іншому університеті (по 2,6 % опитаних на кожен вид діяльності).

12. Студенти ходили б на заняття, якби: а) було цікаво (28,2 % опитаних); б) не треба було б заробляти гроші (18 %); в) не були такими лінивими (18 %); г) мали б змогу самі обирати предмети та графік (12,8 %); д) було б краще здоров'я (7,7 %); є) не було б проблем у сім'ї (7,7 %); е) не було б проблем із транспортом (2,6 %). 5,1 % опитаних відповіли, що все одно не ходили б, незважаючи ні на що.

Аналіз отриманих результатів засвідчив, що у досліджуваних низький рівень організованості, комунікативна та гедоністична спрямованість емоційної сфери. Мотивація до діяльності у студентів переважно внутрішня, що ускладнює зовнішнє мотивування. Навчання для двох третин досліджуваних не є основним видом діяльності. Значна частина студентів відзначають відсутність інтересу до навчання та наявність лінощів. Мотиваційна сфера досліджуваних містить інфантильні мотиваційні утворення, тоді як власне студентські цінності, інтереси, спрямованості не мають чіткого вираження. На запитання: «Систематичні пропуски занять призвели до деформацій мотиваційної сфери чи особливості мотиваційної сфери спонукають студентів пропускати заняття?» чіткої відповіді не можна дати, тому що ці два явища взаємопов'язані. Але все ж, якщо взяти до уваги те, що сенситивний період формування особистісних рис — це молодший шкільний вік, то більш правильним є друге твердження. Отже, скоріш за все, певна частина студентів, що вступають до ВНЗ, апріорі схильна до пропусків, і дуже важливим є виявити їх на ранніх стадіях, щоб вчасно провести корекцію і не втратити цих студентів. Успішне навчання, в першу чергу, залежить не від інтелекту, а від мотивації, тобто серед неуспішних студентів можуть траплятися високоінтелектуальні, але слабо мотивовані. І якщо інтелект не дуже потрібен для навчання, то для вирішення науково-виробничих питань він є просто необхідним. Тому завданням ВНЗ є правильно мотивувати інтелектуальних студентів, а не навпаки, відштовхувати їх, травмуючи психіку.

З огляду на методологічну, науково-практичну та суспільно-значущу цінність питання мотивації студентів до навчання нами намічені такі перспективи дослідження цієї проблеми, зокрема: 1) побудова типології студентів, що схильні пропускати заняття; 2) розроблення діагностичного інструментарію для прогнозування схильності пропускати заняття; 3) пошук способів і засобів профілактики та виправлення викривлень мотиваційної сфери студентів.

ДЖЕРЕЛА

1. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Евгений Павлович Ильин. — СПб. : Питер, 2008. — 512 с.
2. Копець Л. Класичні експерименти в психології / Людмила Копець. — К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. — 283 с.
3. Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи : підручник / Людмила Григорівна Подоляк, Віктор Іванович Юрченко. — 2-е вид. — К. : Каравела, 2008. — 352 с.
4. Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи : Практикум : навч. посіб. / Людмила Григорівна Подоляк, Віктор Іванович Юрченко. — К. : Каравела, 2008. — 336 с.
5. Семиченко В. А. Психология эмоций / В. А. Семиченко. — Луганск : НПФ «Осирис», 1996. — 68 с.

Статья посвящена рассмотрению психолого-педагогической проблемы не-посещения учебных занятий студентами. Акцент сделан на определяющем влиянии мотивации на успеваемость в учебе. Представлены результаты исследования выборки студентов, склонных к пропускам занятий, в частности результаты исследования мотивации достижения успеха, уровня организованности, структуры эмоциональной сферы.

Ключевые слова: мотивация, мотивационная сфера, эмоциональная направленность.

The article is dedicated to consideration of psychological-pedagogical problem of not attending of lessons by students. An accent is done on crucial influence of motivation on progress in studies. The results of research of group of the students inclined to not attending of lessons are represented: results of research success achievement motivation, level of organization of activity, structure of emotional sphere.

Key words: motivation, motivational sphere, emotional orientation.